

**И. АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ
КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ
КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ**

Д 13.20.618 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК: 37:37.3:37.034

**АЛИЕВА КАНЫШАЙ УЛАРОВНА
БАШТАЛГЫЧ КЛАССТЫН ОКУУЧУЛАРЫН
ҮЙ-БҮЛӨДӨ РУХАНИЙ-АДЕПТИК ТАРБИЯЛООНУН
ПЕДАГОГИКАЛЫК ШАРТТАРЫ**

13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы

**Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук
даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ**

Бишкек – 2021

Диссертациялык иш Ош мамлекеттик университетинин башталгыч, мектепке чейин билим берүүнүн педагогикасы жана психологиясы кафедрасында аткарылды

Илимий жетекчи:

Калдыбаева Айчүрөк Токтополотовна
педагогика илимдеринин доктору, профессор
И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик
университетинин педагогика кафедрасынын
башчысы

Расмий оппоненттер:

Алимбеков Акматали Алимбекович
педагогика илимдеринин доктору, профессор,
Кыргыз-Түрк «Манас» университетинин
педагогика кафедрасынын башчысы

Карагозуева Гүлзат Жеңишбековна
педагогика илимдеринин кандидаты, доцент,
Кыргыз мамлекеттик дене тарбия жана спорт
академиясынын колледжинин директору

Жетектөөчү мекеме:

К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик
университетинин педагогика жана психология
кафедрасы (Дареги: 720000, Бишкек ш., Тынчтык
проспектиси, 27).

Диссертациялык иш 2021-жылдын 29 октябрында саат 15.30 да И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жана Кыргыз билим берүү академиясынын алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча Д 13.20.618 диссертациялык кеңешинин жыйынында корголот. Дареги: 720026, Бишкек шаары, Раззаков көчөсү, 51.

Диссертациялык иш менен И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин (дареги: 720026, Бишкек шаары, Раззаков көчөсү, 51) жана Кыргыз билим берүү академиясынын (дареги: 720000, Бишкек шаары, Эркиндик бульвары, 25) Илимий китепканаларынан жана дискеңештин сайтынан таанышууга болот (www.arabaev.kg).

Автореферат 2021-жылдын 24-сентябрында таркатылды.

**Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы,
педагогика илимдеринин доктору, профессор**

Дюшеева Н.К.

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. ХХI кылымда кыргыз коомунун бардык таалим-тарбия институттары анын ичинде үй-бүлө балдарды руханий–адептик жактан тарбиялоо жаатында кризистерге туш болгону ачык байкалууда. Бул тенденция үй-бүлөдө нарктуу муунду тарбиялоонун өзөктүү ориентири катары кызмат кылып келген *эл, ата мекен, мекенчилдик, эне тил, туулган жер, кең пейилдик, атуулдук, ак эмгек, мээнет менен жашоо кечирүү* сыяктуу салттык баалуулуктардын таасири тайыздап, аларды сактоо, өнүктүрүүгө багытталган долбоорлорду системдүү ишке киризүү механизмдеринин жеткиликтүү иштелип чыкпагандыгы, алардын натыйжасында балдар жана жаштардын руханий адептик дүйнөсүндө бөтөн маданий кыртышта жаралган массалык маданияттын элементтеринин тамыр жайышынан көрүнүүдө. Буга байланыштуу Кыргыз Республикасынын Президенти С. Жапаровдун “Инсандын руханий-адеп-ахлактык өнүгүүсүн жана дене тарбиясын камсыз кылуу жөнүндө” Жарлыгын [Кыргыз Республикасынын Президентинин “Инсандын руханий-адеп-ахлактык өнүгүүсүн жана дене тарбиясын камсыз кылуу жөнүндө” Жарлыгы. 2021-жыл, 29-январь. ПЖ №1] жана аны жүзөгө ашырууга багытталган концепциянынын добоорун түзүлгөн кырдаалга карата коомдун, мамлекеттин, илимий педагогикалык институттардын рефлексиясы катары кабылдоого болот [Окуучу жаштарды руханий-адеп-ахлактык өнүктүрүү жана дене тарбиялоо концепциясы / Түзгөндөр: Алимбеков А., Мамытов А. ж.б. лар) <https://edu.gov.kg/media/files/ed29bd8f-9e69-446c-bc4d-3125d9049617.docx>].

Салттуу кыргыз үй-бүлөсүндө «Максатыбыз эле балдарды бутуна тургузуу», “балдар биздин келечегибиз”, “балдарга ыйман берсин», “бактынын башаты балдарда”, “балдарыбыз эл керегине жараса экен» -деген күнүмдүк турмуш агымында жыш учураган сөздөр бир эле мезгилде ата-энелердин педагогикалык ой санаасынын максатын жана натыйжасын туюнткан.

Кыргыз үй-бүлөсүндөгү мындай акыйкаттардын айрым аспектилери түрдүү илимдерде анын ичинде этнографияда С.М. Абрамзон (1999), К.И. Антипина, А. Акматалиев (2000), философияда Р. Ачылова (1987), Т. Аттокуров (1982), социологияда Али Унал (2015), М. Мурзаевдердин (2013) эмгектеринде чагылдырылган.

Изилдөөбүздө биз кыргыз үй-бүлөсүндө балдарды руханий адептик жактан тарбиялоо маселелерин борборго койдук. Кыргыз педагогикасында бул маселенин жалпы этнопедагогикалык негиздерин А.Э. Измайлов (1967, 1990), Ж. Бешимов (1974), Т. Ормонов (1972), К. Кыдыралиев (2004), А. Алимбеков (1996, 2018), А.Т. Калдыбаевалардын (2007), С. Рысбаев (2006, 2020), Ж. Бешимов (1975), З. Кусеинова (1978), А. Акматалиев (2001), С.Иптаровдор (2012) изилдешкен. Мектеп окуучуларын руханий-адептик жактан тарбиялоо маселелерине А. Бердиев (1994) М. Найманбаев (2009), А.Бабаева (2010), Г.Карагозуева (2011), К.Акматовдун (2011) эмгектери арналган. Ал эми үй-бүлөнүн тарбиялык мүмкүнчүлүктөрү, ата-энелердин педагогикалык компетенттүүлүгүн өнүктүрүү проблемалары чет элдик педагогикалык адабияттарда Л.К. Адамова (2005), М.П. Алиева (2017), И.В. Гребенников

(1991), Н.А. Хрусталькова (2008), Т.А. Савченко (2011) ж.б. лардын, атамекендик педагогикада Ж. Карасартова (2014), А.А. Умурбекова (2016), Г. Мадаминовдордун (2018) изилдөөлөрүндө чыгылдырылган.

Социалдык-педагогикалык тажрыйбалардын жана илимий-педагогикалык адабияттардын анализи башталгыч класстын окуучуларын үй-бүлөдө руханий-адептик тарбиялоодогу төмөнкүдөй карама-каршылыктарды белгилөөгө мүмкүнчүлүк берди:

- балдарды руханий–адептик жактан тарбиялоо боюнча коомдук талаптар менен үй-бүлө тарбиясынын ал талаптарга толук шайкеш келбей жаткандыгы;

- элдик педагогикалык жана заманбап илимий педагогикалык билимдер фондунда башталгыч класс окуучуларын руханий –адептик жактан тарбиялоо боюнча ориентирлер бар экендиги жана алардын үй-бүлө тарбиясында жетишээрлик жетекчиликке алынбай колдонулбай келе жаткандыгынын ортосундагы ажырым;

- педагогикалык практикада башталгыч класс окуучуларын үй-бүлөдө руханий –адептик жактан тарбиялоонунун шарттары боюнча илимий билимдерге муктаждык бар экендиги менен мындай билимдердин жетишээрлик деңгээлде иштелип чыга электигинин ортосундагы карама-каршылык.

Таалим-тарбия практикасы менен педагогикалык илимге таандык мындай кем өксүктөр изилдөөнүн проблемасын “*Үй-бүлөдө башталгыч класстын окуучуларын руханий-адептик жактан тарбиялоо кандай шарттар аркылуу жүзөгө ашат? – деп формулдоого негиз болду.*

Белгиленген проблеманын педагогикалык теория жана практика үчүн актуалдуулугу, теориялык жана практикалык жактан жетиштүү иштелип чыга электиги бизге *«Башталгыч класстын окуучуларын үй-бүлөдө руханий-адептик тарбиялоонун педагогикалык шарттары»* –деген темада изилдөө жүргүзүүгө түрткү болду.

Диссертациянын темасынын ири илимий программалар (долбоорлор) же негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. Изилдөөнүн темасы Ош мамлекеттик университетинин “Башталгыч, мектепке чейинки билим берүүнүн педагогикасы, психологиясы” кафедрасынын илимий-изилдөө иштеринин тематикалык планына кирет.

Изилдөөнүн максаты: башталгыч класс окуучуларын үй-бүлөдө руханий-адептик жактан тарбиялоонун моделин, педагогикалык шарттарын теориялык жактан негиздөө, апробациялоо, практикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн милдеттери:

1. Башталгыч класс окуучуларын үй-бүлөдө руханий-адептик жактан тарбиялоо ишин теориялык-методологиялык негизде уюштурууга өбөлгө болуучу руханий-адептик тарбиянын маңызы, мааниси, балдарды адепке тарбиялоодогу үй-бүлөнүн детерминанттык ролу тууралуу илимдеги концептуалдуу жоболорду системалаштыруу, жалпылоо, тактоо.

2. Башталгыч класс окуучуларын үй-бүлөдө руханий-адептик жактан тарбиялоонун максаттык, мазмундук, технологиялык, жыйынтыктарды баалоо деңгээлиндеги структуралык-функционалдык моделин иштеп чыгуу.

3. Ата-энелердин педагогикалык компетенттүүлүктөрүн өнүктүрүү аркылуу үй-бүлөдө бакубат руханий-педагогикалык чөйрө жаратуу, ата-энелердин балдарды руханий-адептик жактан тарбиялоо иш аракетин уюштурууга багытталган педагогикалык шарттарын аныктоо

4. Айкындалган шарттардын натыйжалуулугун эксперимент аркылуу текшерүү жана изилдөөнүн жыйынтыктарынын негизинде илимий-методикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы:

1. Башталгыч класс окуучуларын үй-бүлөдө руханий-адептик жактан тарбиялоонун өзөктүү түшүнүктөрүнө таандык методологиялык жоболор, теориялык көз караштар Кыргызстандын социалдык маданий мейкиндигинин контекстинде ачылып көрсөтүлдү жана такталды.

2. Башталгыч класс окуучуларын үй-бүлөдө руханий-адептик жактан тарбиялоонун максаты, мазмуну, компоненттери, критерийлери, автордук программалык, технологиялык каражаттары, натыйжаларды өлчөө, баалоо инструменттери өз ара көз карандылыктагы структуралык–функционалдык модель катары теориялык жактан негизделди жана иштелип чыкты.

3. Ата-энелерди башталгыч класс окуучуларын руханий-адептик жактан тарбиялоо чөйрөсүндөгү билимдерге жана бул процессти уюштуруу боюнча көндүмдөргө ээ кылууну программалык жана процессуалдык жактан камсыз кылуучу педагогикалык шарттары айкындалды.

4. Башталгыч класс окуучуларын үй-бүлөдө руханий-адептик жактан тарбиялоонун модели жана педагогикалык шарттары эксперимент аркылуу текшерилип илимий – практикалык сунуштар иштелип чыкты.

Алынган натыйжалардын практикалык мааниси.

Башталгыч класс окуучуларынын руханий-адептик жактан тарбиялангандыгынын мазмуну, негизги көрсөткүчтөрү, өлчөө жана баалоо критерийлери, диагностикалык инструментарийлери башка изилдөөлөрдө колдонулушу мүмкүн. «Үй-бүлөдө баланын руханий-адептик жактан тарбиялоонун ресурстарын активдештирүү», “ үй-бүлөдө руханий-адептик тарбиялоо” пакет программалары жана аларды коштогон методдордун системасы ата-энелердин педагогикалык компетенттүүлүгүн өнүктүрүү системасында ошондой эле, ЖОЖдордо болочок мугалимдерди ата-энелер менен иштөөгө даярдоо үчүн атайын курстарды иштеп чыгууда колдонулушу мүмкүн.

Коргоого коюлуучу негизги жоболор:

1. Азыркы илимий адабияттардагы жоболорду корутундулоо руханий-адептик тарбияны коомдо кабыл алынган адептик баалуулуктар менен жүрүм турум эрежелерин муундан муунга улантып кайра өнүктүрүү ишмердүүлүгү катары мүнөздөөгө негиз берет. Максаты балдарда адамдарга, мекенге, коомго, табиятка, эмгекке карата адамгерчиликтүү мамилелердин системасын калыптандырууга багытталып, анын натыйжалуулугу өзгөчө башталгыч класс

окуучуларынын курактык өзгөчөлүктөрүнөн улам үй-бүлөнүн максаттуу иш аракетинен көбүрөөк көз каранды болот.

2. Башталгыч класс окуучуларын руханий-адептик жактан тарбиялоонун системасы катары негизделген структуралык-функционалдык модель бул процесстин максаты, мазмуну, ишке ашыруу принциптери, каражаттары, натыйжаларын баалоо критерийлери сыяктуу компоненттердин өз ара көз карандылыктагы тутумунан турат.

3. Башталгыч класс окуучуларынын үй-бүлөдө руханий-адептик жактан тарбиялоонун натыйжалуулугу ата-энелердин педагогикалык билимдерин жана тарбиялык ишмердүүлүгүн активдештирүүгө, өнүктүрүүгө багытталган программалык материалдардын пакетин жана педагогикалык шарттардын системасын иштеп чыгып үй-бүлө чөйрөсүндө колдонуу аркылуу өнүгөт.

4. Педагогикалык эксперименттин жыйынтыктары долбоорлонгон теориялык жана практикалык иш чаралардын реалдуулугун жана натыйжалуулугун тастыктайт.

Изилдөөчүнүн жеке салымы: диссертациялык ишке коюлган проблеманын илимий-педагогикалык идеясы, максат-милдеттери, педагогикалык процесстеги структуралык функционалдык модели автордун өзү тарабынан иштелип чыкты. Башталгыч класс окуучуларынын үй-бүлөдө руханий-адептик жактан тарбиялоонун теориялык-прикладдык жолдору айкындалды, натыйжада, педагогикалык эксперимент өткөрүлүп, анын илимий-практикалык жыйынтыктары чыгарылды.

Изилдөөнүн натыйжаларын тастыктоо жана жыйынтык кортундуларын практикада колдонуу, ишке киргизүү төмөнкүчө жүзөгө ашты:

– изилдөөнүн негизги концепциялары, натыйжалары Ош мамлекеттик университетинин “Башталгыч, мектепке чейинки билим берүүнүн педагогикасы, психологиясы” кафедрасынын отурумдарында талкууланып такталып турду;

– диссертант тарабынан ата-энелердин башталгыч класс окуучуларын руханий-адептик жактан тарбиялоо ишмердүүлүгүн активдештирүүгө багытталган программалык материалдардын пакети өзүнүн катышуусу менен сыноодон өттү;

– диссертациялык изилдөөнүн материалдарынын негизинде эл аралык жана республикалык илимий-практикалык конференцияларда билдирүүлөр жасалып, жарыяланып турду.

Диссертациянын натыйжаларынын жарыяланышы. Изилдөөнүн багыты боюнча 1 илимий-методикалык колдонмо, 12 илимий макала, анын ичинен 3 макала РИНЦ системасында жарык көргөн

Диссертациянын түзүлүшү жана көлөмү. Диссертациялык иш киришүүдөн, үч главадан, жалпы корутундудан, адабияттар тизмесинен жана тиркемелерден турат. Диссертациялык иштин толук көлөмү – 157 бет, таблицанын саны – 9, сүрөттөр – 5, тиркеме – 5.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Биринчи бап “Башталгыч класстын окуучуларын үй-бүлөдө руханий-адептик жактан тарбиялоонун теориялык өбөлгөлөрү”–деп аталып, анда руханий –адептик тарбиялоого байланыштуу түйүндүү түшүнүктөрдүн маани-маңызы, башталгыч класс окуучуларын адептик жактан тарбиялоонун

өзгөчөлүктөрү, кыргыз үй-бүлөсүнүн салттык баалуулуктарынын башталгыч класс окуучуларын руханий-адептик тарбиялоодогу ролу тууралуу илимий көз караштар талдоого алынат.

Адамзат тарыхы – бул белгилүү өлчөмдө адамдык мамилелердеги ак менен каранын, жакшы менен жамандын айрымачылыгын таануу аркылуу өзүнүн тукумун жакшыртууга умтулуунун тарыхы экендиги уламыш, мифтерден, азыркы илимий изилдөөлөргө чейин белгиленип келет. Анын негизинде түптөлгөн түшүнүктөр, баалуулуктар ар качан илимий талкуунун предмети болуп келген.

Руханият, адеп маселелери тууралуу ой жорумдар байыркы батыш маданиятында Пифагор, Платон, Аристотель, Сократ, Августин, Диоген сыяктуу ойчулдардын эмгектеринен башат алса, чыгышта анын ичинде Борбордук Азияда энциклопедист ойчулдар Аль-Фараби, Абу Али Ибн Сина, Жусуп Баласагын, Махмуд Кашгари, Ахмет Ясави, Мевлана, Юнус Емре, Ахмед Жугнаки, Низами Гянджевилердин эмгектеринде өнүккөн. Түрдүү тарыхый социалдык кырдаалдарга, коомдук баалуулуктарга ылайык анын мазмуну бирде нукура дин менен бирде адамдын өзүнүн активдүүлүгүнө басым жасаган коомдук реалдуу баалуулуктар менен алака катышта өнүгүп келген. Мындай көп кырдуу кубулуштардын изи классикалык педагогикада (Я.А. Коменский, И.Г. Песталоцци, Ж.Ж. Руссо, К.Д. Ушинский А.С. Макаренко, В.А. Сухомлинский) да даана байкалат.

Биздин изилдөөбүздүн методологиялык өңүтү азыркы философиялык, психологиялык-педагогикалык эмгектерге таянуу менен руханий-адептик тарбиянын негизин түзгөн “*руханият*” (*духовность*), “*мораль*”, “*адеп*” түшүнүктөрүн тактап алуу зарылдыгын жаратты.

Сөздүктөрдө “Руханият –жан дүйнө абалы”, “адамдын денеден бөлөк акыл-эс жана моралдык күчтөрүнө, эркине таандык бардык нерселери” (В.И. Даль) анын акыйкатка, жакшылыкка, асылдыкка карата ишенимдери, умтулуулары катары сыпатталат (Н.А. Бердяев). Мындай ишенимдер менен баалуулуктар түрдүү диндерде, элдерде, маданияттарда бөтөнчө аңдалып бөтөнчө аталган менен айкөлдүк, адилеттик, адамгерчилик, достук, топукутуулук, каниеттүүлүк, кечиримдүүлүк, сабырдуулук сыяктуу дүйнө элдерине текши таандык руханий дөөлөттөр бар. Мораль (лат. *moralis, mores moralitas*) түшүнүгү тике которгондо коомдо кабыл алынган жүрүш-туруш норма, эрежелеринин тутуму. Ал инсандын жорук жосунун жөнгө салып, көзөмөлдөп туруучу уникалдуулугу менен айырмаланат. Мындай көзөмөлдөө процессинде атайын мекемелер эмес, коомдук пикир, элдин назары, каада салттар мааниге ээ. Азыркы илимде мораль инсандын жорук жосунун жөнгө салып туруучу эреже, салттар тутуму катары Р.Г. Апресян., В.Г. Бакштановский., А.А. Поповдор тарабынан инсандын моралдык-этикалык сапаттары катары Б.С. Братусь., М.И. Воловикова., А.Л. Журавлев, В.В., Знаков., Д.А., Леонтьев, В.А. Пономаренко, В.Д. Шадриковдор жана өзүн-өзү моралдык жөнгө салуу катары С.Г. Якобсон, Л.И.Божовичтер тарабынан адабияттардагы мораль

түшүнүгүнүн ачыктамалары аны рухани-адептик тарбиянын когнитивдик компоненти катары кабылдоого негиз болот.

Илимий адабияттарды анализдөөнүн негизинде руханият, мораль, адеп тарбиясын адамдын насилдин түзгөн өз ара тутумдаш мүнөздөмөлөрү катары тыянак жасоого мүмкүнчүлүк берет. Руханият – бул адамдын тандалган максаттарга умтулуусу, аң-сезимдин баалуулуктары (Петракова Т.И. 1999) Мораль – бул адамдардын бири-бирине жана коомго карата жүрүм-турумунун жалпы принциптеринин тутуму. Руханият менен адеп адамдын асылдыктарга умтулусунун өзүн-өзү тарбиялоо, өзүн-өзү өнүктүрүүсүнүн векторунун милдетин аткаргандыктан алардын купуя баалоочу аксиологиялык мүнөзгө ээ. Педагогикалык чөйрөдө руханият менен адеп "адамдагы адамгерчиликтин" көрүнүшү деп айтууга толук негиз бар.

Педагогика илиминде калыптанган салтка ылайык руханий - адептик тарбия адамды туура жана жаңылыш адептик түшүнүктөрдү айырмалоо мүмкүнчүлүгүнө ээ кылуучу жана анын жорук-жосунун өрнөктүү абалга алып келүүчү ишмердүүлүктүн бири. Руханий-адептик тарбия коомдо адептик баалуулуктарды муундан муунга улантып кайра өнүктүрүүнүн бирден бир шарты. Руханий-адептик тарбиянын табиятын, мазмунун таанып билүүдө В.В. Зеньковский, В.А. Беляева, О.С. Богданова (2013), Н.И. Болдырев (2011), Л.И. Божович (2011), Л. А. Выготский (2009), С. Иптаров (2012), И.А. Каиров (2006), С.В. Кульневич, И.С. Марьенко (2000) В.А. Сластенин (2002), Л.М. Смирнов (2005), В.А. Сухомлинский (2014), С.М. Рубинштейн (2003), Н. Е. Щуркова (2019) А. Алимбеков (2018) өзгөчөгө мааниге ээ. Алардын эмгектерине таянуу менен адеп тарбиясын окуучуларда адамдарга, мекенге, коомго, табиятка, эмгекке карата моралдык мамилелердин системасын калыптандыруу процесси катары карайбыз. Руханий-адептик тарбиянын мазмуну адептик билим, ишеним, ынанымдар сезимдер, жүрүм-турум, руханий адепдик рефлексия сыяктуу төрт компоненттен турат. Адептик билимдер инсандын өзү тутунган руханий-адептик баалуулуктардын маңыз мааниси тууралуу түшүнүктөр, көз караштар сферасы. Адептик ынанымдар адептүүлүктүн эрежелери жана принциптери менен жөнгө салынуучу жорук-жосундарга жана иш-аракеттерге карата ички түйшөлүү, эмоционалдык сезимдер аркылуу калыптанган тутуктуу көз караш. Руханий - адептик жактан тарбиялоонун натыйжасы инсандын өзүнүн жүрүм-турумунун жалпы кабыл алынган моралдык сапаттарга, нормаларга, эрежелерге дал келишинен көрүнөт. Руханий-адептик рефлексия – өзүнүн дүйнө таанымы, өзүнүн жүрүм турумуна карата өздүк баасы, өзүн өзү өнүктүрүү тууралуу ой санаасы. Адептик тарбиянын натыйжалуулугу курактык өзгөчөлүктөрдөн көз карандылыгы ошондой эле башталгыч класс окуучуларын руханий –адептик жактан тарбиялоонун өзгөчөлүктөрү А.П. Колпакова (2004), Р.Ф. Яковлева (2011), И. Н. Ражина (2019), А.И. Шемшурина (2015) ж.б.лардын эмгектеринде каралган.

Кыргызстандын таалим-тарбия мейкиндигинде мектеп окуучуларын руханий-адептик жактан тарбиялоо маселелери Н.А. Асипова (2009) С.Иптаров (2004), М. Найманбаев (2009), А.Д. Бабаева (2010), К.К. Акматовдордун (2012) эмгектеринде изилденген. Ал эми башталгыч класс окуучуларын руханий-

адептик маданиятын калыптандыруунун түрдүү аспекттери И. Даминова (2010), Г.Ж. Карагозуева (2011), К.М. Миталипов (2012), С.Э. Иманкулова (2016) ж.б. лардын диссертациялык изилдөөлөрүнүн предмети болгон. Бул эмгектерди жана өзүбүз тарабынан катталган эмпирикалык материалдардын анализдөөнүн негизинде адамдын руханий - адептик касиеттеринин башаттары өзгөчө башталгыч класста түптөлө баштай тургандыгы, балдарда эл, жер, ата журт, эне тил, ата-эне сыяктуу башкы баалуулуктар жөнүндөгү туура түшүнүктөр канчалык эрте калыптанса ошончолук бекем болоорун белгилейбиз. Экинчиден, башталгыч класс окуучуларына ата-энелердин таасири али күчтүү болгондуктан руханий-адептик жактан тарбиялоо аларды жакындан курчап турган “социалдык-маданий чөйрө” үй-бүлө менен интегративдик байланыштан көз каранды. Бул маселенин теориялык аспекти П.Ф. Лесгафт, В.Г. Вахтеров, П.Ф. Каптерев, Е.В. Бондаревская, Л.О. Володина, З.И. Равкин, И.Ф. Сवादковский, В.А. Сластёнин ж.б. лардын эмгектеринде кеңири талкууланган.

Кыргыз эл педагогикасындагы үй-бүлө тарбиясынын баалуулуктары түрдүү жанрдык фольклордук булактар, эмпирикалык маалыматтардын негизинде С.М. Абрамзон, А. Акматалиев (2004), А. Алимбеков (2018), Н.А. Асипова., А. Муратов (2006), С.О. Байгазиев (2007), А. Бердиев (1994), Ж. Бешимов (1975), А.Э. Измайлов, С. Иптаров, А.Т. Калдыбаева, К. Кыдыралиев, У. Эгембердиев сыяктуу ж.б. окумуштуулардын эмгектеринде талдоого алынган. Кыргыздардын салттык маданиятында үй-бүлө улуттун жана келечек муундун руханий - адептик маданиятынын бакыбаттыгынын пайдубалы катары каралган. Нарктуу үй-бүлө болуу сыймыгы ыйманы бекем урпактарды тарбиялоодон көз каранды болгон. Кыргыз маданиятына таандык мындай чен-өлчөм Ч. Айтматов тарабынан «... адамдын башкаларга кылаар эң чоң жакшылыгы эле үйүнөн Адам болоор балдарды тарбиялап өстүрүү...», – деп таамай туюнтулган.

Кыргыз үй-бүлө чөйрөсүнүн баарынан мурда ата-энелердин жана жашы улуу балдардын үлгү, нуска болуу жоопкерчиликти «Көргөн көргөнүн жасайт, көсөө түрткөнүн жасайт», «Уядан эмнени көрсө, учканда ошону алат», «Аганы көрүп ини өсөт, эжени көрүп синди өсөт», “Мурунку көч кайда барса, кийинки көч да ошол жакка барат” сыяктуу макалдарда салттык педагогикалык кубулуштардын мыйзамы катары ырасталган.

Биз изилдөөбүздүн биринчи милдетинин алкагында үй-бүлө менен коомдук тарбиянын алака катышына байланыштуу илимде калыптанган көз караштарга кайрылдык. Бул маселенин методологиялык өңүтүнө арналган А.С. Макаренко (1988), В.А. Сухомлинский (1981), Л.В. Байбородова (2015), И.В. Гребенников (1991), М.П. Гурьянова (2000), Л.Л. Рыбцованын (2018) эмгектеринде үй-бүлө менен мектептин өз ара бирдиктүү аракетсиз тарбиялоо процессинин натыйжалуулугу азаярын белгилешкен. Кыргызстанда бул проблема А.И. Акулова, Ж. Аманалиев, Н.А. Асипова, Н.С. Быковченко, Ч.М. Эрмекова, Ж.К. Каныметов, Н.К. Сартбекова жана башкалардын эмгектеринде изилденген.

Бүгүнкү коомдук маданий өнүгүштүн талаптары кыргыз үй-бүлөсүнүн руханий-адептик баалуулуктарын ааламдашуунун алкагындагы жаңы социалдык-маданиятка трансформацияланышын шарттап турат. Ошондуктан, *“Окуучу жаштарды руханий-адеп -ахлактык өнүктүрүү жана дене тарбиялоо концепциясынын” (2021)* азыркы кыргыз коомунун улуттук тарбия идеалынын базалык баалуулуктары нукура улуттук нарктар менен азыркы доордун адамына коюлган талаптардын синтезинен туруусу шарт”- деп белгиленген.

Арийне, диссертацияда талдоого алынган илимий теориялык булактар менен документтердеги рационалдуу ой тыянактар жана көрсөтмөлөр башталгыч класс окуучуларын үй-бүлөдө руханий –адептик жактан тарбиялоонун мазмундук жана процессуалдык жактан долбоорлоо өркүндөтүүгө өбөлгө боло алат.

Экинчи бап “Изилдөөнүн материалдары жана методдору” деп аталып, анда изилдөөбүздүн экинчи жана үчүнчү милдеттеринин чегинде изилдөөнүн методдору тандалып башталгыч класстын окуучуларын үй-бүлөдө руханий-адептик жактан тарбиялоонун тарбиялоонун модели жана шарттары аныкталды.

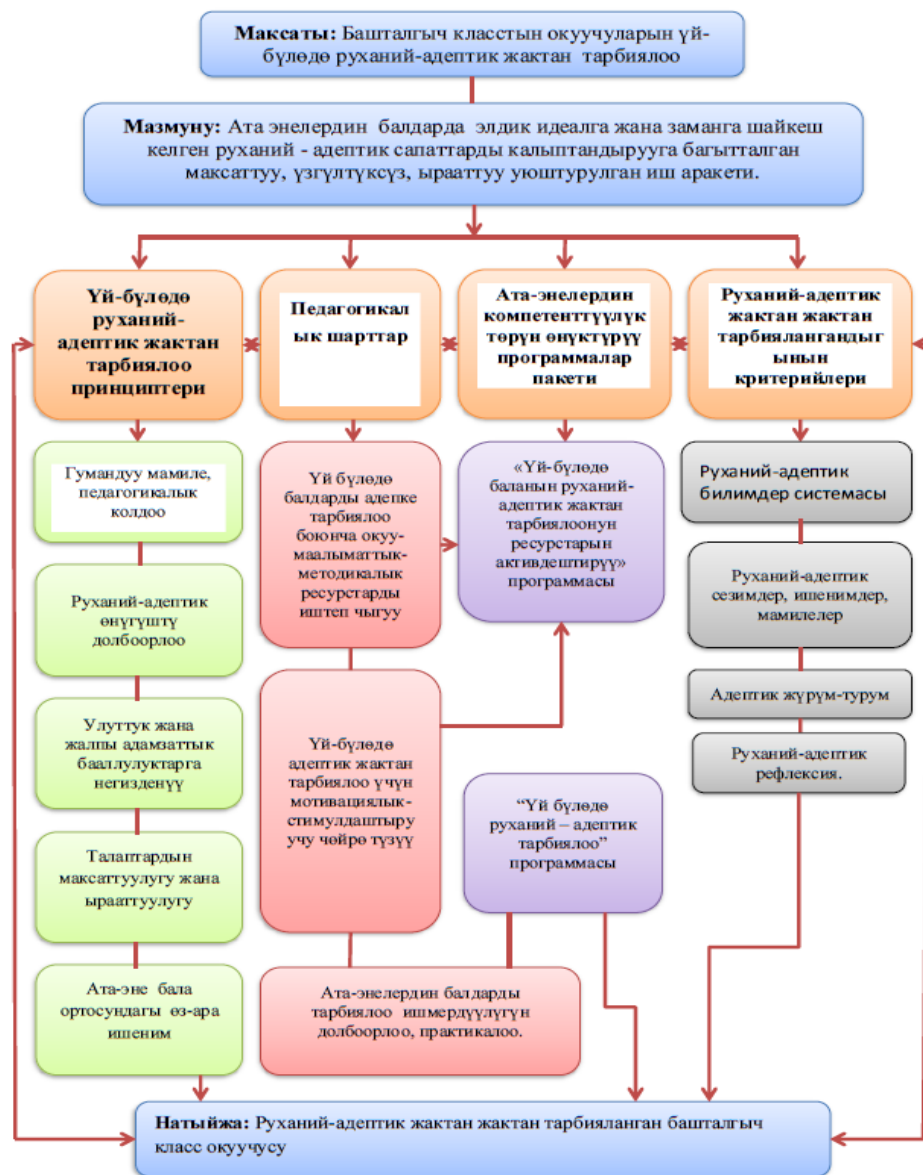
Изилдөөнүн **объектиси** – башталгыч класс окуучуларын руханий-адептик жактан тарбиялоо процесси.

Изилдөөнүн **предмети** – башталгыч класс окуучуларын үй-бүлөдө руханий-адептик жактан тарбиялоонун педагогикалык шарттары.

Коюлган милдеттерди чечүүгө багытталган изилдөө процесси сандык (чечмелөөгө жана түшүнүүгө багытталган) жана сапаттык (эсептөө жана өлчөөгө багытталган) методдорду өз ара айкалышта колдонуу зарылдыгын шарттады. Руханий-адептик тарбия тууралуу илимий ойлордун өнүгүш эволюциясына, түрдүү аспектилерине түйүндүү түшүнүктөрүнө карата идеяларды, көп кырдуу көз караштарды, руханий-адептик тарбиялоонун максатын, мазмунун, этопедагогикалык негиздерин, башталгыч класс окуучуларын үй-бүлөдө руханий-адептик жактан тарбиялоо боюнча эксперименталдык жумуштардын натыйжаларын сыпаттоодо структуралык семиотикалык, контент анализ, интерпретациялоо, долбоорлоо, моделдештирүү сыяктуу методдор колдонулду. Ал эми педагогикалык эксперименттин түрдүү этаптарында алынган натыйжалардын ишенимдүүлүгүн сандык жактан аныктоо педагогикага адаптацияланган математикалык жана статистикалык методдор аркылуу жүргүзүлдү.

Башталгыч класс окуучуларын үй-бүлөдө руханий-адептик жактан тарбиялоону ырааттуу ишке ашыруу милдети анын максатынан натыйжасына чейинки педагогикалык кубулуштарды ичине камтыган структуралык-функционалдык моделин иштеп чыгуу зарылдыгын жаратты

Биз мындай моделдин теориялык-методологиялык негизи кынтыксыз болуп, экинчи жактан педагогикалык практиканы өнүктүрүүгө кызмат кылышына умтулуу менен моделдештирүүнүн илимде калыптанган эреже талаптарын жетекчиликке алдык (1-сүрөт).

1 - Сүрөт. Башталгыч класстын окуучуларын үй-бүлөдө руханий-адептик жактан тарбиялоо модели

Башталгыч класс окуучуларын руханий-адептик жактан тарбиялоо – ата-энелердин балдарда элдик идеалга жана заманга шайкеш келген руханий-адептик сапаттарды калыптандырууга багытталган максаттуу, үзгүлтүксүз, ырааттуу уюштурулган педагогикалык процесс. Түзүлгөн моделге ылайык башталгыч класс окуучуларын руханий-адептик жактан тарбиялоо процесси өсүп келе жаткан балага гумандуу мамиле кылуу жана педагогикалык колдоо, руханий-адептик сапаттарынын туура өнүгүшүнө кам көрүү, улуттук тарбиянын идеалына бааллуулуктарына негизденүү, ата-энелик талаптардын акыл эстүүлүгү жана ырааттуулугу, ата-эне менен баланын ортосундагы өз ара ишенимге, диалогдук мамиле сыяктуу принциптерди жетекчиликке алууну шарттайт. Бул моделдин натыйжа же жыйынтык блогу башталгыч класс окуучусунун руханий-адептик жактан тарбиялангандыгынын мүнөздөмөсү. Мындай мүнөздөмөнүн негизги көрсөткүчтөрү башталгыч класс окуучусунун руханий дүйнөсү менен жүрүм-турумунда мекенди, эл журтту сүйүү, улууларды урматтоо, башкаларга жакшы ниет тилекте болуу, кичи пейилдик, боорукердик, сылыктык, жөнөкөйлүк, ынтымак-

ырашкерлик, жоомарттык, кең пейилдик, толеранттуулук, адилеттүүлүк, чынчылдык, уяттуулук, калыстык, сабырдуулук сыяктуу ж.б. сапаттардын калыптанышы. Бул сапаттарды бүтүндөштүрүү, интеграциялоо аркылуу башталгыч башталгыч класс окуучусунун руханий-адептик жактан тарбиялангандыгын адептик билим, ишеним, ынанымдар, жүрүм турумдук, *рефлексивдик* сыяктуу мааниде мүнөздөдүк.

Ар кандай педагогикалык моделдин эффективдүү иштеши белгилүү педагогикалык шарттардын болушун талап этет.

Илимий педагогикалык адабияттардын анализи жана түзүлгөн эмпирикалык модел бизге үй-бүлө шартында башталгыч класс окуучусунун руханий-адептик жактан тарбиялоонун төмөнкүдөй *педагогикалык шарттарын* айкындоого мүмкүнчүлүк берди: үй-бүлөдө балдарды адепке тарбиялоо боюнча окуу-маалыматтык-методикалык ресурстарды иштеп чыгуу; үй-бүлөдө башталгыч класс окуучусунун руханий-адептик жактан тарбиялоого өбөлгө болуучу жагымдуу мотивациялык-стимулдаштыруучу чөйрө түзүү; мектеп менен тыгыз байланышта ата-энелердин башталгыч класс окуучусунун руханий-адептик жактан тарбиялоо компетенттүүлүктөрүн өнүктүрүүгө багытталган иш чаралардын пакетин долбоорлоо жана практикалоо.

Негизинен аталган педагогикалык шарттардын биримдиги башталгыч класс окуучуларын үй-бүлөдө руханий –адептик жактан тарбиялоо ишин оптималдаштыруу максатында автор тарабынан иштелип чыгып мектеп кызматкерлери менен бирдикте жүзөгө ашыруу жүзөгө ашырыла турган ресурстук программалык каражаттарды апробациялоо процессинде камсыз кылынат. Иштелип чыккан модель жана педагогикалык шарттар үч этаптан турган педагогикалык экспериментте текшерилген.

Үчүнчү бап “Башталгыч класстын окуучуларын үй-бүлөдө руханий-адептик тарбиялоону эксперимент аркылуу текшерүү” – деп аталып анда үч этаптан турган педагогикалык эксперименттин мазмуну жана натыйжалары сыпатталды.

Изилдөөнүн логикасына 2018-2019 жылдар аралыгында өткөрүлгөн педагогикалык эксперимент *аныктоочу* (проблеманын баштапкы абалын аныктоого багытталган) жана калыптандыруучу эксперименттин ата-энелердин педагогикалык билимдерин өнүктүрүү аркылуу үй-бүлөдө башталгыч класс окуучуларын руханий-адептик жактан тарбиялоого өбөлгө болуучу жагымдуу мотивациялык-стимулдаштыруучу чөйрө түзүүгө багытталган *биринчи этабынан*, мектеп менен тыгыз байланышта ата-энелердин башталгыч класс окуучусунун руханий-адептик жактан тарбиялоо ишин уюштурууга багытталган *экинчи этабынан* туруп, алар өз байланышта өткөрүлдү.

Аныктоочу эксперимент башталгыч класс окуучуларын үй-бүлөдө руханий-адептик жактан тарбиялгандыгынын баштапкы абалын айкындоого багытталды.

Диссертациялык изилдөөнүн эксперименталдык бөлүгүнүнүн бул жана мындан кийинки этаптарындагы диагностикалык жумуштарды жүргүзүүдө төмөнкүдөй изилдөө методдору колдонулду: көйгөйлүү кырдаалдарды анализдөө жана адептик мазмундагы маселелерди чечүү (моралдык диллема), диагностикалык тесттик картасы; балдардын жүрүм-турумуна байкоо жүргүзүү, аңгемелешүү; ата-энелердин тарбиялык ишмердигин изилдөө жана жалпылоо, балдардын жүрүм-турумунун өзгөчөлүктөрүн иликтөө.

Аныктоочу эксперименттин натыйжалары текшерүүчү жана эксперименталдык топтогу окуучулардын руханий-адептик жактан тарбиялдангандыгынын ортосунда олуттуу айрымачылыктар жок экендигин көрсөттү (1-табл.).

1-таблица. Эксперименталдык жана текшерүүчү топтордогу башталгыч класс окуучуларынын адептик тарбиялангандыгын 4 критерий боюнча - орточо баасын бөлүштүрүлүшү

Категориялар	Эксперименталдык тандоо				Текшерүүчү тандоо			
	<i>K1</i>	<i>K2</i>	<i>K3</i>	<i>K4</i>	<i>K1</i>	<i>K2</i>	<i>K3</i>	<i>K4</i>
1	2,67	2,76	2,52	2,67	2,48	2,98	2,85	2,78
2	2,28	2,70	2,46	2,35	2,48	2,61	2,76	2,54
3	2,63	2,63	2,52	2,41	2,70	2,85	2,13	2,41
4	2,70	2,46	2,76	2,67	2,37	2,52	2,76	2,65
5	2,93	2,59	2,65	2,70	2,89	2,46	2,89	2,52
6	2,65	2,65	2,43	2,48	2,72	2,72	2,61	2,52
7	2,76	2,65	2,30	2,89	2,59	2,72	2,46	2,61
8	2,72	2,30	2,54	2,33	2,61	2,57	2,83	2,30
9	2,04	2,48	2,39	2,39	2,26	2,70	2,57	2,20
10	2,24	2,65	2,57	2,30	2,52	2,35	2,43	2,48

Критерийлер: K1 - руханий-адептик билимдер системасы; K2 - руханий-адептик сезимдер, баалуулуктарга карата сезимдер, ишенимдер, мамилелер; K3 – адептик жүрүм-турум; K4 - руханий-адептик рефлексия.

Категориялар: 1. «жакшылык – жамандык»; 2. «жакшы – жаман»; 3. «чын – жалган»; 4. «болот – болбойт»; 5. «сылыктык – оройлук»; 6. «кайрымдуулук – кайдыгерлик»; 7. «сабырдуулук – сабырсыздык»; 8. «элпектик – одонолук»; 9. «боорукердик – таш боордук»; 10. «марттык – сараңдык».

Ал эми 3,1 процентинин руханий-адептик баалуулуктары олуттуу тынчсызданууну жаратат. Мындай абал бардык эле ата-энелер балдарды руханий –адептик жактан тарбиялоо ишин ойдогудай аткаруудан алыстыгын, маселе алардын компетенттүүлүгүн өнүктүрүүдөн көз каранды экендигин көрсөттү.

Көрүнүп тургандай, эксперименталдык жана текшерүүчү топтогу окуучулардын руханий-адептик жактан тарбиялангандыгынын көрсөткүчтөрү бардык төрт критерий боюнча 3 баллдан ашкан жок. Ошону менен бирдикте натыйжаларды анализдөө ата-энелер өздөрүнүн тарбия практикасында кандай баалуулуктарга басым жасаса, балдарда ошол баалуулуктар көбүрөөк орун алгандыгын көрсөттү.

Алсак, башталгыч класс окуучулары көз караш, ишеним, жүрүм турумунда “жакшы менен жаманды”, “кичи пейилдик менен оройлук”, улууларды урматтоо – улуу кичүүнү ылгабоо”, “тыкандык, тырышчаактык-шалаакылык” “убадага бекемдик –жоопкерчиликсиздик” сыяктуу баалуулуктарды аздектеп, бекем тутаары көрүндү. Бул сапаттарга салыштырмалуу ынтымак-ырашкерлик, жоомарттык, кең пейилдик, толеранттуулук сабырдуулук сыяктуу ж.б. сапаттар орчундуу орунга ээ эмес экендиги айкын болду. Көпчүлүк окуучулар эреже талаптарды билген менен ишеним, ынанымга айланбагандыктан жүрүм турумунан ачык байкалбайт. Талдоого алынган материалдар боюнча окуучулардын 17,3 процентин руханий-адептик баалуулуктары максат катары белгиленген критерийлерден төмөн экендиги байкалды.

Калыптандыруучу эксперимент 2018-2019-окуу жылында өткөрүлүп ага Ош облусунун Кара-Суу районундагы №76 “Эркин Кыргызстан” атындагы орто мектебинде, Ош шаарындагы №18 А. Навои атындагы мектеп-лицейинде, №52 “Кыргыз-Түрк достугу” атындагы мектептеринин базасында өткөрүлүп ага 44 ата-эне контролдук топко ошондой эле сандагы ата-эне эксперименталдык топко тандалып алынды. Окуучулар топторунун курамы да ошол эле сандар менен чектелди.

Калыптандыруучу эксперимент эки этаптан туруп анын жүрүшүндө башталгыч класс окуучуларынын үй-бүлөнүн таасиринде руханий адептик жактан тарбиялангандыгын айкындоо жана иштелип чыккан моделди реалдуу педагогикалык процессте текшерүү, натыйжаларды баалоо иштери аткарылды.

Алгачкы этапта 2018-2019-окуу жылынын биринчи жарым жылдыгында өтүп «Үй-бүлөдө баланын руханий-адептик жактан тарбиялоонун ресурстарын активдештирүү» программасынын алкагында үй-бүлөдө башталгыч класс окуучуларын руханий-адептик жактан тарбиялоочу бакубат чөйрө түзүү, ата-энелердин балдарды руханий-адептик жактан тарбиялоо боюнча теориялык жана методикалык билимдерин өнүктүрүүгө багытталды. Биринчи блоктун алкагындагы «Азыркы балдарды руханий-адептик жактан тарбиялоо чөйрөсүндөгү кризистер жана ата-энелердин ролу» деген теманын материалдары аларды өздөрүн балдарды руханий-адептик жактан өнүктүрүүнүн эң чечүүчү моралдыкп-сихологиялык позициясын актуалдаштырууга багытталды. Бул жана башка сабактардын алкагында ата-эненин социалдык бейнеси *“насаат нуска көрсөтүүгө милдеткер субъекттер”, “турмуш жана дүйнө тааным булагы”, “элдик адеп салттардын муундан муунга өткөргүчү”, “балдардын жан дүйнөсүнүн чебер*

билерманы, алардын ыйманынын башатын түптөөчү эң биринчи педагог” болушу шарт экендиги кызыл сызык менен белгиленип өттү. Экинчиден, ата-эне өз балдарын татыктуу тарбиялоо оңой олтоң иш эместиги ал үчүн тиешелүү педагогикалык билимдерди өздөштүрүп, өзүн өзү тарбиялоонун үстүндө иштеши зарыл экендигине ынандыруу аракеттери жасалды.

Бул блоктун алкагындагы өзгөчө “Тарбиялоонун максаты жана маңызы”, “Руханий - адеп-ахлактык өнүктүрүүнүн максаты, милдеттери жана мазмуну”, “Кыргыздардын адептик-этикалык салттары”, “Руханий адеп-ахлактык өнүктүрүүнүн негизги багыттары”, “Руханий-адеп-ахлактык өнүктүрүүнүн курактык баскычтары”, “Руханий-адеп-ахлактык өнүктүрүүнү уюштуруунун негизги принциптери” “Үй-бүлөдө башталгыч класс окуучуларын руханий-адеп-ахлактык жактан тарбиялоонун өзгөчөлүктөрү” деген лекция жана аңгемелешүү формасында өткөн иш чаралар ата-энелердин өзүнүн билимдерин толуктоо, өркүндөтүүгө өбөлгө болду. Программанын тематикалык алкактарында белгиленгендей ата-энелер үчүн билимдердин мазмунун долборлоодо руханий-адептик тарбиянын жалпы педагогикалык, этнопедагогикалык, психологиялык, методикалык аспектерин камтууга аракет кылдык. Булактар катары жалпы теориялык багыттагы эмгектер менен катар кыргыз таалим-тарбия мейкиндигинин реалдуулуктарына адекваттуу, Б. Апышевдин “Тарбия назарияты” (1998), Н. Асипованын “Социалдык тарбия” (2004), А. Алимбековдун “Кыргыз эл педагогикасындагы адеп тарбиясы” (2018), Г. Мадаминовдун “Ата-энелер сиздер үчүн” (2015) аттуу китептери колдонулду.

Изилдөө процесси үй-бүлөдө балдарды руханий-адеп-ахлактык жактан тарбиялоого байланыштуу билимдер канчалык көп кырдуу болгондугуна карабастан алардын компетенттүүлүктөрүнө аларды окутуу процессиндеги методдордон көз каранды болоорун ырастады.

Ошондуктан программанын практикалык бөлүгүндө ата-энелердин руханий –адептик жактан тарбиялоо багытындагы билгичтиктерин өнүктүрүү максатында үй-бүлөдө руханий-адептик кырдаалдарды талдоо, балдардын жоруктарындагы адептен четтеген көрүнүштөрдү анализдөө, адеп, ыйман темасындагы аңгеме маектерди долбоорлоо, оюн жана драма методдору (үй-бүлө турмушунан алынган олуттуу окуядагы ата-эненин позициясын, чеберчилик дараметин), маек жана талкуулоолор (ата-эненин тарбиячылык практикасына байланыштуу фактты жана маалыматты анализдөө ыгын калыптандырууга, өзүнүн оюн билдирүүгө угууга багытталган), ата-эненин ишмердүүлүгүнө байланыштуу өзүнүн компетенттүүлүгүн өзү баалай билүү жана өзүн өзү өнүктүрүүгө дитин ыкласын буруу, руханий-адептик тарбия практикасындагы татаал дилемманын чечимин табуу, социалдык-психологиялык тренинг сыяктуу методдорго негиздендик.

«Үй-бүлөдө баланын руханий-адептик жактан тарбиялоонун ресурстарын активдештирүү» эксперименталдык программасын ишке киргизүүнүн кайтарымдуулугу тууралуу анализдин натыйжалары ал ата-энелердин өз балдарын окуучуларынын руханий-адептик тарбиялоо даярдыгына оң таасир эткендигин көрүүгө болот.

Бул натыйжаларды төмөнкүдөй көрсөткүчтөр аркылуу сыпаттоого болот: ата-энелердин балдарды ыймандык адептик жактан тарбиялоонун максат, милдеттерин, натыйжасын талдоо компетенттүүлүгү мурдагыга салыштырмалуу өнүктү; балдарды руханий-адептик жактан тарбиялоону пландуу жүргүзүүгө үйрөнө башташты; руханий-адептик тарбиялоодо балдардын курактык өзгөчөлүктөрүн эске алуу, балалыктын табиятына шайкеш мамиле кылуу тууралуу билимдери тереңдеди; балдарды тарбиялоодо сөз жүзүндөгү салттык методдордон башка талап коюу, көнүктүрүү, шыктандыруу, маектешүү, тапшырма жана натыйжасын баалоо сыяктуу ыкмаларды колдонуу зарыл экендигине ынанымдары артты; өздөрүн руханий-адептик тарбиялоонун негизги үлгү ресурсу катары өнүктүрүү максатында педагогикалык адабияттарды өздөштүрүү, семинарларга катышууга карата керектөөлөрү пайда болду.

Калыптандыруучу эксперименттин экинчи этабы “Үй-бүлөдө руханий-адептик тарбиялоо” – деген программанын алкагында башталгыч класс окуучуларын руханий-адептик тарбиялоо боюнча ата-энелердин ишмердүүлүгүн уюштурууга багытталды.

Бул программанын алкагындагы ата-энелердин иш аракети төмөнкүдөй багыттарда жүрдү:

1. *Руханий-адеп тарбиясына таандык түшүнүктөрүн үйрөнүү, конкреттештирүү багытындагы чакан маектерди өткөрүү.* Ата-энелерге адеп темасындагы маектерди өткөрүүдө төмөнкүдөй принципалдуу педагогикалык талаптарды эске алуу сунушталды: маектин темасын жана максатын так аныктоо; маектин темасын руханий –адеп тарбиясынын конкреттүү баалуулуктар жана балдардын турмушундагы кырдаалдарга байланыштыруу; маек үчүн тандалып алынган материалдын кыска жана таасирдүүлүгү; маектерде элдик макалдарды жана жомоктордун сюжеттерин көбүрөөк колдонуу; балдарга берилүүчү суроолордун алдын ала такталышы; маектешүү процессинде кургак, жадатма акыл насыят айтуудан качуу, балдардын өзүн ой жүгүртүүгө шыктандыруу; маекти өткөрүү үчүн ыңгайлуу учур тандоо, мажбур жолу менен өткөрбөө.

2. *Өз балдарын адамгерчиликтин, адептүүлүктүн асыл үлгүлөрүнөн сабак алууга багыттоо.* Ата-энелер бул ишти төмөнкүдөй ыкмалар аркылуу жүзөгө ашырышты: тандалып алынган үлгү, өрнөктөрдүн улуттук, адамзаттык, үй-бүлөлүк жана коомдук баалуулуктарга, жогорку моралдык ченемдерге шайкештиги; башталгыч класс окуучуларынын курактык өзгөчөлүктөрүнө дал келген фольклордук чыгармалардын, балдар адабиятынын, кинофильмдердин каармандарынын өрнөктүү жорук жосунун иргеп, тандап алуу; балдардын кырдаалдагы жүрүм-турумун коррекциялоо үчүн ата-энелердин өздөрүнүн, айылдаштарынын, тууган-туушкандарынын, курубуларынын турмушунан алынган өрнөктүү сапаттарга таянуу.

3. *Адептик жүрүм турумду калыптандыруучу түрдүү иш чараларды уюштуруу.* Бул багытта ата-энелерди бала тарабынан конкреттүү социалдык топко таандык руханий–маданий баалуулуктарды, нормаларды өздөштүрүшүнүн таасирдүү мектеби катары элдик оюндардын

мүмкүнчүлүктөрүн кеңири колдонууга багыттадык. Бүгүнкү кыргыз оюндарынын фонунда балдарды эмгекке, абийир, уяттуулукка, намыска чыдамкайлыкка, достук, ынтымакчылыкка, сөзгө бекем так болууга, боорукеликке, салттык этикетти сактоого тарбиялоо мүмкүнчүлүгү кеңири оюндар арбын. Экинчиден, балдарда чынчылдык, сылыктык, кайрымдуулук, сабырдуулук, элпектик боорукердик сыяктуу сапаттарга көнүктүрүүгө багытталган багытталган турмуштук кырдаалдарды уюштурууга өзгөчө маани берилди. Мындан тышкары балдар адептик жүрүм турумга адат алдыруучу мейманга ээрчитип баруу, мейман тосууда балдарга таандык жумуштарды аткартууга тартуу, бөбөктөрүн кароого көмөк көрсөтүү, улгайган адамдарга жакшы мамиле кылып алкышын алуу сыяктуу турмуштук кырдаалдар пайдаланылды.

Калыптандыруучу эксперименттин натыйжалуулугун текшерүү үчүн башталгыч класстын окуучуларынын руханий-адептик тарбиясынын деңгээли аныктоочу экспериментти кошкондо үч ирет 2018-2019-окуу жылдын *башында, ортосунда, аягында* текшерүүчү көзөмөлдөн өткөрүлдү (табл.2).

Мурда белгиленгендей баштапкы аныктоочу эксперименттин алкагындагы текшерүүнүн натыйжалары боюнча конторолдук жана эксперименталдык топтогу окуучулардын ортосунда олуттуу айрымачылык байкалган эмес.

Калыптандыруучу эксперименттин биринчи этабындагы ирети боюнча экинчи текшерүүнүн жыйынтыктары башталгыч класс окуучуларынын руханий –адептик жактан тарбиялангандыгынын көрсөткүчтөрүндө айрым позитивдүү өзгөрүүлөр болгондугун көрсөттү. Эксперименталдык программанын алкагында ата-энелердин руханий-адептик тарбия тууралуу педагогикалык билимдеринин өнүгүшү, тарбия ишине карата көз караштарынын өзгөрүшү үй-бүлөдө педагогикалык чөйрөнүн өзгөрүшүнө өзгөргөн чөйрө балдардын адептик сапаттарынын позитивдүү багытта өнүгүшүнө таасир этээри тууралуу божомолдорубузду бекемдөөгө өбөлгө түздү.

Ошону менен бирдикте эксперименттин жүрүшү жана локалдык жыйынтыктары башталгыч класс окуучуларынын руханий-адептик жактан тарбиялоо ишинин сапаттык көрсөткүчтөрү ата-энелердин максаттуу жана методикалык жактан негиздүү иш аракети аркылуу гана камсыз болоорун көрсөттү.

Муну үчүнчү текшерүүнүн жыйынтыктары даана көрсөтүп турат. Таблицада чагылдырылгандай башталгыч класс окуучуларынын руханий-адептик жактан тарбиялангандыгы бардык критерийлер боюнча эң азы 2,2 балдан жогорулаган.

Мындай топко кирген окуучулардын руханий-адептик жактан тарбиялангандыгынын өнүгүшү төмөнкүдөй сапаттык мүнөздөмөлөрүнөн ачык байкалды: адамдардын жүрүм турумундагы жакшы менен жаман, ак көңүлдүк менен карөзгөйлүк, жапакечтик менен кайдыгерлик, мээнеткечтик менен жалкоолук, элпектик менен одонолук, сылыктык менен оройлук, марттык менен сараңдык, боорукерлик менен кайдыгерликтин айрымасы тууралуу түшүнүктөрү кеңейип, конкреттешип адамкерчиликтин, адептүүлүктүн эреже

нормаларын ичтен ынанып кабылдап, жүрүм турумунда чын ыкластан жетекиликке алууга карата умтулуулары байкалды. Эң олутту натыйжа катары балдардагы өзүнүн жана башка балдардын жорук жосунуна рефлексия жасап ичтен толгонуу, бушайман болуп уялуу же кубаттоо сезимдери кыйла өнүккөндүк байкала баштады

2-таблица. Үч жолку текшерүү эксперименталдык топогу окуучулардын руханий-адептик тарбиялангандыгынын орточо бааларынын бөлүштүрүлүшү

Кат его-	1-текшерүү				2-текшерүү				3-текшерүү			
	K1	K2	K3	K4	K1	K2	K3	K4	K1	K2	K3	K4
1	2,48	2,98	2,85	2,78	2,61	2,98	2,89	2,80	2,54	3,04	2,89	2,80
2	2,48	2,61	2,76	2,54	2,52	2,67	2,85	2,57	2,54	2,63	2,85	2,57
3	2,70	2,85	2,13	2,41	2,70	2,89	3,13	2,43	2,70	2,89	3,15	2,43
4	2,37	2,52	2,76	2,65	2,39	2,52	2,76	2,67	2,37	2,54	2,78	2,70
5	2,89	2,46	2,89	2,52	2,89	2,46	2,89	2,52	2,89	2,46	2,89	2,52
6	2,72	2,72	2,61	2,52	2,72	2,74	2,63	2,59	2,74	2,74	2,63	2,54
7	2,59	2,72	2,46	2,61	2,61	2,72	2,48	2,63	2,59	2,76	2,52	2,61
8	2,61	2,57	2,83	2,30	2,61	2,57	2,83	2,30	2,65	2,57	2,85	2,30
9	2,26	2,70	2,57	2,20	2,28	2,70	2,57	2,22	2,35	2,70	2,57	2,24
10	2,52	2,35	2,43	2,48	2,52	2,37	2,46	2,52	2,54	2,35	2,48	2,50

Критерийлер: K1 - руханий-адептик билимдер системасы; K2 - руханий-адептик баалуулуктарга карата сезимдер, ишенимдер, мамилелер; K3 – адептик жүрүм-турум; K4 - руханий-адептик рефлексия.

Категориялар: 1. «жакшылык – жамандык»; 2. «жакшы – жаман»; 3. «чын – жалган»; 4. «болот – болбойт»; 5. «сылыктык – оройлук»; 6. «кайрымдуулук – кайдыгерлик»; 7. «сабырдуулук – сабырсыздык»; 8. «элпектик – одонолук»; 9. «боорукердик – таш боордук»; 10. «марттык – сараңдык».

Алынган маалыматтардын салыштыруунун жыйынтыгы (2-табл.) көрсөткөндөй, калыптандыруучу эксперименттин жүрүшүндө текшерүүчү топтогу балдардын руханий-адептик жактан тарбиялангандыгынын көрсөткүчтөрү мурдагы абылынан анчейин жогорулаган эмес. Көрүнүп тургандай, критерийдин алынган сандык бөлүштүрүлүшүнө карата өзгөрүүнүн маалыматтарын колдонуу статистикалык тенденциянын мүнөзүнө ээ ($p<0,01$).

Алынган натыйжалар үй-бүлөдө руханий-адептик жактан тарбиялоонун структуралык-функционалдык моделинин алкагындагы үй-бүлөдө руханий-адептик жактан тарбиялоо үчүн жагымдуу чөйрө түзүү, ата-энелердин балдарды максаттуу тарбиялоо багытында иш аракетин активдештирүүгө багытталган педагогикалык шарттар ишке киргизүү натыйжалуу болгондугун тастыктады.

КОРУТУНДУ

Башталгыч класстын окуучуларына үй-бүлөдө руханий-адептик тарбия берүүнүн педагогикалык шарттарын айкындоого байланыштуу изилдөөнүн натыйжалары корутундуларды жаратты:

1. Изилдөөнүн базалык түшүнүктөрүнө байланыштуу илимий –теориялык эмгектердеги методологиялык жоболорду анализдөө, системалаштыруу, жалпылоо “руханият” менен “адеп” түшүнүктөрүн адамдын асылдыктарга умтулуусунун, өзүн-өзү тарбиялоо, өзүн-өзү өнүктүрүүсүнүн векторунун милдетин аткарган феномендер экендиги, экинчи тараптан “адамдагы адамгерчиликтин көрүнүшү” катары андап айкындоого негиз берди. Руханий – адептик тарбия коомдо адептик баалуулуктарды муундан муунга улантып кайра өнүктүрүү процесси катары балдарда адамдарга, мекенге, коомго, табиятка, эмгекке карата адамгерчиликтүү мамилелердин системасын калыптандырууга багытталаары, ал эми струкутрасы адептик билимдерден, адептик баалуулуктарга карата ишенимдер менен сезимдерден, адептик жүрүм турумдан, өзүнүн жүрүм турумунун дурус жана буруш жактарын андап талдоого өбөлгө болгон рефлексивдик сапаттардан тураары такталды. Башталгыч класс окуучуларын руханий –адептик жактан тарбиялоо аларды жакындан курчап турган “социалдык-маданий чөйрө” үй-бүлө менен интегративдик байланышты талап этет жана бул өңүттө азыркы руханий кризистер шартында кыргыз үй-бүлөсүндө байыртан калыптанып келген салттык билим жана тажрыйбаларды заманбап баалуулуктар менен колдонуунун актуалдуулугу артып бара жаткандыгы айкындалды.

2. Диссертацияда башталгыч класс окуучуларын үй-бүлөдө руханий-адептик жактан тарбиялоону ырааттуу ишке ашыруу милдетиине ылайык анын максатынан натыйжасына чейинки компоненттерди ичине камтыган структуралык-функционалдык модели иштелип чыкты. Моделдин курамында *максат* – башталгыч класс окуучуларын руханий-адептик жактан тарбиялоо; субъекттери башталгыч класс окуучулары; *мазмун* - ата-энелердин балдарда элдик идеалга жана заманга шайкеш келген руханий-адептик сапаттарды калыптандырууга багытталган максаттуу, үзгүлтүксүз, ырааттуу уюштурулган иш аракети; *принциптер* - балага гумандуу мамиле кылуу жана педагогикалык колдоо, руханий-адептик сапаттарынын туура өнүгүшүнө кам көрүү, улуттук тарбиянын идеалына баалуулуктарына негизденүү, ата-энелик талаптардын акыл эстүүлүгү жана ырааттуулугу, ата-эне менен баланын ортосундагы өз ара ишеним, диалогдук мамиле; *каражаттары* – ата-энелердин руханий-адептик тарбиялоо боюнча билимдерин жана практикалык тажрыйбасын өнүктүрүүгө багытталган программалар; *критерийлери*: адептик билимдер, адептик ишенимдер жана сезимдер, руханий адептик рефлексия.

3. Илимий адабияттарга жана түзүлгөн эмпирикалык моделге ылайык үй-бүлө шартында башталгыч класс окуучусунун руханий-адептик жактан тарбиялоонун төмөнкүдөй *педагогикалык шарттарын* айкындадык: үй-бүлөдө балдарды адепке тарбиялоо боюнча окуу-маалыматтык-методикалык ресурстарды иштеп чыгууга-энелердин педагогикалык билимдерин өнүктүрүү аркылуу үй-бүлөдө башталгыч класс окуучуларын руханий-адептик жактан

тарбиялоого өбөлгө жагымдуу мотивациялык-стимулдаштыруучу чөйрөнү түзүү; балдардын руханий-адептик жактан өзүн өзү өнүктүрүү ишмердүүлүгүн улуттук идеалдарга ылайык максаттуу уюштуруу; мектеп менен тыгыз байланышта ата-энелердин башталгыч класс окуучусунун руханий-адептик жактан тарбиялоо ишин уюштурууга багытталган иш чаралардын пакетин долбоорлоо жана практикалоо. Натыйжага жетүүнүн детерминанттары катары айкындалган педагогикалык шарттар өз ара көз карандылыкта болгондуктан алардын өз ара тыгыз байланышын сактоо зарылдыгын талап этет.

4. Педагогикалык эксперименттин аныктоочу этабынын натыйжалары эксперименталдык жана текшерүүчү топотогу окуучулардын руханий-адептик жактан тарбиялангандыгынын көрсөткүчтөрү сандык жактан бардык төрт критерий боюнча 3 баллдын тегерегинде болуп, сапаттык жагы ата-энелер өздөрүнүн тарбия практикасында маани берген айрым баалуулуктар менен чектелди. Калыптандыруучу эксперименттин биричи этабында ата-энелердин педагогикалык билимдерин өнүктүрүү аркылуу үй башталгыч класс окуучуларын руханий-адептик жактан тарбиялоочу бакубат чөйрө түзүү үчүн «Үй-бүлөдө баланын руханий-адептик жактан тарбиялоонун ресурстарын активдештирүү» программасы иштелип чыгып апробацияланды. Калыптандыруучу эксперименттин экинчи этабы “ үй-бүлөдө руханий-адептик тарбиялоо” – деген программанын алкагында башталгыч класс окуучуларын руханий-адептик тарбиялоо боюнча ата-энелердин ишмердүүлүгүн уюштурууга багытталып төмөнкүдөй иш чаралар, метод, ыкмалардан турду: *руханий –адеп тарбиясына таандык түшүнүктөрүн үйрөнүү, конкреттештирүү багытындагы чакан маектерди өткөрүү; өз балдарын адамгерчиликтин, адептүүлүктүн асыл үлгүлөрүнөн сабак алууга багыттоо; адептик жүрүм турумду калыптандыруучу түрдүү иш чараларды уюштуруу*. Аныктоочу этаптагы көрсөткүчтөр менен калыптандыруучу этаптагы көрсөткүчтөрдү салыштырганыбызда эксперименттик группада олуттуу өнүгүш болгондугу, б.а. башталгыч класс башталгыч класс окуучуларынын руханий-адептик жактан тарбиялангандыгы бардык критерийлер боюнча эң азы 2,2 балдан жогорулаган.

Бул көрсөткүчтөр диссертацияда иштелип чыккан шарттардын таасирдүүлүгүн тастыктайт жана аларды массалык тажрыйбага жайылтууга болооруна негиз берет.

Жүргүзүлгөн иштин соңунда проблеманын айрым аспектеринин мындан аркы изилдениши боюнча прогноз жасоого болот. Алар төмөнкүлөр: болочок башталгыч класс мугалимдерин окуучуларды ата-энелер менен биримдикте адептик жактан тарбиялоого даярдоо; башталгыч класс окуучуларын окуу процессинде руханий-адептик жактан тарбиялоонун педагогикалык шарттарын айкындоо.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР:

1. Ата-энелердин педагогикалык маданиятын өнүктүрүүнүн туруктуу системасын калыптандыруу боюнча директивалык документтерди даярдап, бекитүү.

2. Эксперименталдык изилдөө иштеринин натыйжасында иштелип чыккан “Ата-энелер мектебинин” программасын, “Тарбия берүүнүн педагогикалык негиздери», «Башталгыч класстын окуучуларынын психологиялык өзгөчөлүктөрү», «Үй-бүлөдө башталгыч класстын окуучусуна руханий-адептик тарбия берүү процессин уюштуруу» курстарын массалык практикага жайылтуу.

3. Башталгыч класстын окуучуларын үй-бүлөдө руханий-адептик тарбиялоо боюнча мектептин активдүүлүгүн, муаглимдердин компетенттүүлүгүн өнүктүрүү.

4. Мектепте руханий-адептик тарбиялоонун программасын иштеп чыгууда ата-энелердин билим жана тажрыйбаларын эске алуу.

Изилдөөнүн негизги мазмуну төмөнкү эмгектерде чагылдырылды:

1. **Алиева, К.У.** Үй-бүлөдө руханий-адептик тарбиялоонун мазмуну [Текст]: илимий-усулдук колдонмо / А.Т. Калдыбаева, К.У. Алиева, 2018. – 54 б.

2. **Алиева, К.У.** Кыргыз кыздарын үй-бүлөлүк турмушка даярдоонун актуалдуу маселелери [Текст] // Ош МУнун Жарчысы / К.У. Алиева. – 2002. – №1. – 140-144-бб.

3. **Алиева, К.У.** Мектептеги балдар уюмдарынын ишин жандандыруунун актуалдуу проблемалары [Текст] // ОшМУнун Жарчысы / К.У. Алиева. – 2007. – №3. – 162-165-бб.

4. **Алиева, К.У.** Окуу-тарбия иштеринде элдик педагогиканын салттарын колдонууга карата комплекстүү мамиле [Текст] // ОшМУнун Жарчысы / К.У. Алиева. – 2010. – №1-2. – 35-38-бб.

5. **Алиева, К.У.** Элдик салттардын үй-бүлө тарбиясындагы орду жана ролу [Текст] // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. – 2015. – №2. – 8-10-бб.

6. **Алиева, К.У.** Кыргызстандагы балдар бакчаларынын иштерин жандандыруу [Текст] // Известия ВУЗов / К.У. Алиева. – №1. – 271-274-бб.

7. **Алиева, К.У.** Үй-бүлө чыныгы инсандык касиеттерди калыптоочу фактор катарында. И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. – 2017. – №1(2). –

8. **Алиева, К.У.** Үй-бүлөдө инсанды руханий-адептик тарбиялоонун педагогикалык мүнөздөмөсү [Текст] // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы / К.У. Алиева. – 2017. – №1(1). – 92-95-бб.

9. **Алиева, К.У.** Үй-бүлөдө руханий-адептик мамилелерди өнүктүрүүнүн факторлору [Текст] // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы / К.У. Алиева. 2017. – №1 (1). – 96-100-бб.

10. **Алиева, К.У.** Үй-бүлөдө инсанды руханий-адептик тарбиялоонун педагогикалык модели [Текст] // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы / К.У. Алиева. 2018. – №(II). – 22-28 бб.

11. **Алиева, К.У.** Балдарды улуттук тарбиялоо өзгөчөлүгүнүн кыргыз үй-бүлөсүндөгү салттуу көрүнүшү [Текст] // Alatoo Academic Studies / К.У. Алиева, К. Эргешева. 2021. – №1. – 140-151-бб.

12. **Алиева, К.У.** Педагогическая модель духовно-нравственного воспитания младших школьников в семье [Текст] // Alatoo Academic Studies / К.У. Алиева. – 2021. – №1. – 11-23-бб.

13. Алиева, К.У. Особенности воспитания детей традиционной кыргызской семьи [Текст] // Актуальные вопросы образования и науки / К.У. Алиева, К. Эргешова, 2021. – Архангельск. – №1 (71). – С. 62-66.

Алиева Канышай Уларовнанын 13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча «Башталгыч класстын окуучуларына үй-бүлөдө руханий-адептик тарбия берүүнүн педагогикалык шарттары» аттуу диссертациялык изилдөөсүнө

РЕЗЮМЕ

Түйүндүү сөздөр: үй-бүлө, ата-эне, окуучу, баалуулуктар, руханий-адептик тарбия, башталгыч класс, педагогикалык шарттар, модель,

Изилдөө объектиси: башталгыч класс окуучуларын руханий-адептик жактан тарбиялоо процесси.

Изилдөө предмети: башталгыч класстын окуучуларын үй-бүлөдө руханий-адептик жактан тарбиялоонун педагогикалык шарттары.

Изилдөө максаты: башталгыч класс окуучуларын үй-бүлөдө руханий-адептик жактан тарбиялоонун моделин, педагогикалык шарттарын теориялык жактан негиздөө, апробациялоо, практикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Изилдөө методдору: илимий педагогикалык адабияттар анализи, контент анализ, анкета, байкоо, моделдештирүү, педагогикалык эксперимент, интерпретациялоо.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы: Башталгыч класс окуучуларын Үй-бүлөдө руханий-адептик жактан тарбиялоонун өзөктүү түшүнүктөрүнө таандык методологиялык жоболор, теориялык көз караштар Кыргызстандын социалдык маданий мейкиндигинин контекстинде ачылып көрсөтүлдү, такталды; башталгыч класс окуучуларын Үй-бүлөдө руханий-адептик жактан тарбиялоонун максаты, мазмуну, компоненттери, критерийлери, программалык, технологиялык каражаттары, натыйжаларды өлчөө, баалоо инструменттери структуралык-функционалдык модель катары теориялык жактан негизделди жана иштелип чыкты; ата-энелерди башталгыч класс окуучуларын руханий-адептик жактан тарбиялоо чөйрөсүндөгү билимдерге жана бул процессти уюштуруу боюнча көндүмдөргө ээ кылууну программалык жана процессуалдык жактан камсыз кылуучу педагогикалык шарттары айкындалды; башталгыч класс окуучуларын Үй-бүлөдө руханий-адептик жактан тарбиялоонун модели жана педагогикалык шарттары эксперимент аркылуу текшерилип илимий – практикалык сунуштар иштелип чыкты.

Изилдөөнүн практикалык мааниси. Башталгыч класс окуучуларынын руханий-адептик жактан тарбиялангандыгынын мазмуну, негизги көрсөткүчтөрү, өлчөө жана баалоо критерийлери, диагностикалык инструментарийлери башка изилдөөлөрдө колдонууга болот. «Үй-бүлөдө баланын руханий-адептик жактан тарбиялоонун ресурстарын активдештирүү», “Үй-бүлөдө руханий-адептик тарбиялоо” пакет программалары жана аларды коштогон методдордун системасы ата-энелердин педагогикалык компетенттүүлүгүн өнүктүрүү системасында ошондой эле, ЖОЖдордо болочок мугалимдерди ата-энелер менен иштөөгө даярдоо үчүн атайын курстарды иштеп чыгууда колдонулушу мүмкүн.

РЕЗЮМЕ

диссертации Алиевой Канышай Уларовны на тему: «Педагогические условия духовно-нравственного воспитания младших школьников в семье» по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования

Ключевые слова: семья, родители, учащиеся, ценности, духовно-нравственное воспитание, начальная школа, педагогические условия, модель,

Объект исследования: процесс духовно-нравственного воспитания младших школьников.

Предмет исследования: педагогические условия духовно-нравственного воспитания младших школьников в семье.

Цель исследования: разработать структурно-функциональную модель духовно-нравственного воспитания младших школьников в семье, теоретически обосновать педагогические условия, апробировать и разработать практические рекомендации.

Методы исследования: анализ научно-педагогической литературы, контент-анализ, анкетирование, наблюдение, моделирование, педагогический эксперимент, интерпретация.

Научная новизна исследования: выявлены и уточнены методологические положения, теоретические взгляды, касающиеся основных концепций духовно-нравственного воспитания младших школьников в семье в контексте социокультурного пространства Кыргызстана; теоретически обоснованы и разработаны структурно-функциональная модель взаимозависимости цели, содержания, компонентов, критериев, авторское программное обеспечение, технологические средства измерения результатов, средства оценки духовно-нравственного воспитания младших школьников в семье; выявлены педагогические условия, обеспечивающие программно-процессуальные условия приобретения родителями знаний в области духовно-нравственного воспитания младших школьников и навыков по организации этого процесса; экспериментально апробированы структурно-функциональная модель и педагогические условия духовно-нравственного воспитания младших школьников в семье и разработаны научно-практические рекомендации.

Практическая значимость полученных результатов. Содержание духовно-нравственного воспитания младших школьников, основные показатели, критерии измерения и оценки, средства диагностики, пакет программ «Активация ресурсов духовно-нравственного воспитания ребенка в семье», «Духовно-нравственное воспитание в семье» и система сопровождающих их методик в развитии педагогической компетентности родителей, может быть использована при разработке курсов, а также в подготовке будущих учителей в вузах в контексте социокультурного пространства Кыргызстана; теоретически обоснованы и разработаны структурно-функциональная модель взаимозависимости цели, содержания, компонентов, критериев.

SUMMARY

theses of Alieva Kanyshai Ularovna in the specialty 13.00.01 – General pedagogy, history of pedagogy and education "Pedagogical conditions of spiritual and moral education of younger schoolchildren in the family"

Key words: family, parents, students, values, spiritual and moral education, primary school, pedagogical conditions, model,

Object of research: the process of spiritual and moral education of junior schoolchildren.

Subject of research: pedagogical conditions of spiritual and moral education of younger schoolchildren in the family.

Purpose of the research: to develop a structural and functional model of spiritual and moral education of younger schoolchildren in the family, theoretically substantiate pedagogical conditions, test and develop practical recommendations.

Research methods: scientific and pedagogical literature analysis, content analysis, questioning, observation, modeling, pedagogical experiment, interpretation.

Scientific novelty of the research: identified and clarified methodological provisions, theoretical views concerning the basic concepts of spiritual and moral education of primary schoolchildren in the family in the context of the socio-cultural space of Kyrgyzstan; theoretically substantiated and developed a structural and functional model of the interdependence of goals, content, components, criteria, copyright software, technological means of measuring results, means of assessing the spiritual and moral education of younger schoolchildren in the family; revealed pedagogical conditions that provide program-procedural conditions for the acquisition of knowledge by parents in the field of spiritual and moral education of younger students and skills for organizing this process; the structural and functional model and pedagogical conditions of spiritual and moral education of younger schoolchildren in the family have been tested experimentally and scientific and practical recommendations have been developed.

The practical significance of the results obtained. The content of the spiritual and moral education of primary schoolchildren, the main indicators, measurement and assessment criteria, diagnostic tools, the package of programs "Activation of the resources of the spiritual and moral education of a child in the family", "Spiritual and moral education in the family" and the system of accompanying methods in the development of pedagogical competence parents, can be used in the development of courses, as well as in the training of future teachers in universities in the context of the socio-cultural space of Kyrgyzstan; theoretically substantiated and developed a structural and functional model of the interdependence of goals, content, components, criteria.